ALGÉPS (de l'arap al-ğebs)

"i, calç griix o algepç" [147]

DESTÓRP [148]

"Volent dar destorp al que may pensí" [149]
"que son destorps i empaigs ab quens desvia" [150]
"qui desviaren e apartaren de clerecia tal travesia e gran destorp" [151]

SENAQUERíP

"destroy lo estol del gran Rey Senacherip matant" [152]

VERP (vĕrbum)

"Hunint aquell verb / fet carn dins son ventre" [153]

Hi ha també uns atres casos, en els quals la posició implosiva —interior— de la B seguida d'una consonant sorda, fa que eixa B s'ensordixca, així tenim: dissabte, dubte i sobte. En estos casos la B es etimològica.

DISSABTE (< dĭe sabbăti)

"demanau la curació de vostres malalties, e no per res en dissapte" [154]
"en les grans festes vostres, ans en los dissaptes" [155]

147 Furs, f. 2v, col. 2.ª, l. 29/30.
148 Postverbàl de 'destorbar' < distŭrbare.
149 Procés, f. 26v, l. 23.
150 Santa Magdalena, B.LL.V., v. II, pàg. 285.
151 Spill.
152 Vita, c. 156.
153 Trobes, pàg. 24, l. 11. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* li dona entrada a la forma VERP i diu "m., grafia ant.: V. VERB", pero en la corresponent a VERB no figura com a variant ortogràfica antiga.
154 Vita, c. 127, no obstant també es troba en B, "e lo cendema dissabte continuament parlant", c. 65.
155 Ibid., c. 47.

"O disapte es e fonch donat a tots aquells" [156]
"esperassen del un dissabte en laltre" [157]

DUBTAR (< dŭbĭtāre)

"que guanyaria la guerra e que en aço no duptas" [158]
"Yom dupte que may guanyeu vos salari" [159]
"Resurreccio nos deu gens dubtar" [160]
"¿qui pot duptar nostre Senyor no tinga" [161]
"e axi staua totstemps dubtant" [162]
"Si per ventura redupta vostra senyoria" [163]
"en aquell punt / sens res duptar ni tembre" [164]
"no duptant dar loch" [165]
"E aço es lo quem fa ami duptar" [166]
"Dubt yo fer mal / amant qui vos redubte" [167]
"en costera o en port o en altre loch on se dupte" [168]

DUBTE (< dubtar)

"E en aço yo no pose nengun dupte" [169]
"ell fiaua molt duptosament de la paraula dells" [170]
"fon tan cuytat per dupte que altres no se cuytassen" [171]
"per metre en loch duptos o per poch crostam" [172]

156 Tirant, c. 51.
157 Consolàt, f. 23, l. 44.
158 Aureum, pàg. 24, l. 8.
159 Procés, f. 11, l. 25.
160 Ibid., f. 1v, l. 21.
161 Vita, c. 15, pero tenim, "De sos parents no us ne cal dubtar", c. 131.
162 Ibid., c. 108.
163 Ibid., c. 29.
164 Santa Magdalena, B.LL.V., v. II, pàg. 287.
165 Roíç, O. C., pàg. 3, v. 31.
166 Tirant, c. 21.
167 Trobes, pàg. 39, l. 15.
168 Consolàt, f. 28, l. 14.
169 Vita, c. 15.
170 Ibid., c. 70.
171 Tirant, c. 71, també trobém "fins sia segur del dubte" (c. 174).
172 Consolàt, f. 24v, l. 22.

SOBTAR (< sŭbĭtāre)

"Si ell massa vol soptar la gullada" [173]
"Y ab colps tan soptats, venint a combatre" [174]
"vista la sobtada mutació de la seua amada germana" [175]

SOBTOSA (< ll. vg. *subĭtōsu)

"tement la Senyora per soptosa dolor no moris" [176]
"E langel soptosament fon a la posada de Ana" [177]
"soptosament sesmorti" [178]
"es metra tan soptosament lo mal temps" [179]

D > T

En finàl de paraula trobém molt utilisada la grafia T, encara que etimològicament li corresponguera una D.

FRET (<frigdu < frĭgĭdum)

"En que ni perque amor ni lo fret" [180]
"com lo senti plorar de fret" [181]
"los peus del ja fret cos" [182]
"Sim vendra fret" [183]
"llis mes que marbre dur, fret, banyat" [184]

173 Procés, f. 26, l. 16.
174 Ibid., f. 17, l. 17.
175 Vita, c. 121.
176 Ibid., c. 163.
177 Ibid., c. 2, també aparéix en B, "e sobtosament prenen de grans mutacions" (c. 12).
178 Tirant, c. 416.
179 Consolàt, f. 39, l. 15.
180 Procés, f. 26, l. 24.
181 Vita, c. 65.
182 Roíç, O. C., pàg. 23, v. 280.
183 Trobes, pàg. 64, l. 6.
184 Spill, III, 1.ª, pàg. 103.

RECÒRT [185]

"com me recort hauer perduda la heretat" [186]
"per spay de una hora smortit e fora de tot recort" [187]
"Per tal recort / deu que tant se recorda" [188]
"e mon recort sols per confort" [189]
"Perdau lo record yl gust del pinyol" [190]

TART (< tardum)

"e que lauors era tart e al mayti farien a nostra voluntat" [191]
"Molt tart me penit, confesse mon mal" [192]
"com los homens mortals, que a tart es que perdonen complidament" [193]
"tart ve lo penediment" [194]
"Per be siam / tarts en regraciar" [195]
"Del parlador tart se'n partixen, parlen, ordixen" [196]
"o prenga dan o no, o vinga aquella roba tart o hivaç, que lo dit senyor de la nau" [197]

VERT (< vĭrĭde)

"Ni del vert agras, menjar del agrura" [198]
"E Pietat portaua la roba sua de brocat vert" [199]
"com a tronchs verts, ab doloroses" [200]
"e tots anauen vestits de blanch o de vert sedes" [201]

185 Postverbàl de recordar < recordare.
186 Vita, c. 11.
187 Tirant, c. 410.
188 Trobes, pàg. 13, l. 21, també aparéix en D: "Quant me record / de vos canta lesgleya" (pàg. 114, l. 7).
189 Spill, Prefaci, 4.ª, pàg. 9.
190 Procés, f. 4v, l. 15.
191 Aureum, pàg. 32, l. 67.
192 Procés, f. 20, l. 9.
193 Vita, c. 150.
194 Tirant, c. 429.
195 Trobes, pàg. 95, l. 2.
196 Spill, II, 3.ª, pàg. 70.
197 Consolàt, f. 86v, l. 19.
198 Procés, f. 4, l. 18.
199 Vita, c. 13.
200 Roíç, O. C., pàg. 22, v. 254.
201 Tirant, c. 42.

"Iames Yuern / los verts arbres despulla" [202]
"de fina llana, prima, llistada, vert, blau pintada duya almeixia" [203]
"De roba que sera stibada en uert" [204]

ATRES PARAULES

ALTITÚT (< altĭtūdo)

"¿hon es la gran altitut e excellencia vostra?" [205]

BASTÀRT (< ll. vg. * bastardus)

"son fill bastart anava en part" [206]

CIT [207]

"mal temps passá; puix la quistá Rodrigo Cit Diegues, dit Campejador" [208]

DART (< ll. tardà dardum)

"Portant de continn lo dart embagat" [209]

MULTITÚT (< multitūdo)

"e la reyna muller sua restaren en la sala ab gran multitut de dames" [210]

REGUÀRT [211]

"que non haia reguart e digua: Yo no vul entrar en aquex port" [212]

---

[202] Trobes, pàg. 49, l. 21.
[203] Spill, II, 1.ª, pàg. 52.
[204] Consolàt, f. 24v, l. 39.
[205] Vita, c. 73.
[206] Spill, I, 3.ª, pàg. 24.
[207] Del castellà Cid i este de l'arap saiid.
[208] Spill, III, 1.ª, pàg. 89.
[209] Procés, f. 7v, l. 12.
[210] Tirant, c. 408.
[211] Postverbàl de reguardar < (re)guardar < germanic wardon.
[212] Consolàt, f. 27, l. 22.

REVERENT (< reverĕndus)

"Per lo reuerent religios qui preycar vos" [213]
"de tant dignissima e reverent Mare" [214]
"Demana lo reuerent Mossen fenollar" [215]

SORT (< sŭrdu)

"Lançau fora de vostra gracia e amicicia aquest poble cech e sort" [216]

G > C

La C finàl, junt a la T son (dels tres) els casos que mes uniformitàt presenten tradicionalment en favor de les sordes ortogràfiques. Encara que hi haja alguns casos en G (o en D, o B), la fonètica està clara, i sempre han representàt el so sort.

FANC [217]

"Qui reb yl que fir, tots van en lo fanch" [218]
"habita en casa de fanch hauent los fonaments de terra" [219]
"lo vostre cor deuria plorar gotes de fanch" [220]
"lo seu riu blanch com si fos fanch" [221]

LLARC (< largum)

"Los curts hi refets, en fer les tals juntes / millor hi mes corren que no fan los larchs" [222]
"vos ha plagut sostenirme en la seruitut e companyia vostra per tant larch temps" [223]

---

[213] Tirant, c. 42.
[214] Vita, prolec; també la podem trobar en D: "Sor Ysabel de Billena, Reuerend Abadessa" (c. 187).
[215] Procés, f. 2, l. 1.
[216] Vita, c. 189.
[217] Del gotic fani, segóns es diu en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, per mig d'una forma intermija *fanga *fangu.
[218] Procés, f. 40v, l. 15.
[219] Vita, c. 103.
[220] Tirant, c. 33.
[221] Spill, III, 1.ª, pàg. 90.
[222] Procés, f. 17v, l. 16.
[223] Vita, c. 104.

"E vostre fill / qui es larch donador" [224]
"ab lo cardó, e llarch sermó, tan saben dir" [225]

LLONC (< lŏngum)

"Car se quem vol be, de lonch temps passat" [226]
"la gran malaltia que soferta hauia per lonch temps" [227]
"ab la sua senyora per lonch temps" [228]
"les quals costums e bones ordinations per lonch us" [229]

SANC (< sanguĭne)

"Baci dor en que escupa la sanch" [230]
"venen deliberats de escampar la sanch del vostre glorios Fill" [231]
"Per la jnfesta sanch de nostres enemichs" [232]
"Hun cors sagrat / de vostres sanchs formaren" [233]
"no sera cuyta prou la llur sanch: de pare blanch hauran fill negre" [234]

ATRES PARAULES

ALBÉRC (del vell alt-alemàny heriberga)

"perço com los mariners, ni negun altre, comparteix de son alberch e ua algu a guanyar" [235]

AMÀRC (< amārum) [236]

"Dexant linfern / amarch mes que la fel" [237]

---

224 Trobes, pàg. 64, l. 4.
225 Spill, III, 1.ª, pàg. 91.
226 Procés, f. 17, l. 23.
227 Vita, c. 115.
228 Tirant, c. 413.
229 Consolàt, f. 15v, l. 19.
230 Procés, f. 24v, l. 16.
231 Vita, c. 82.
232 Tirant, c. 417.
233 Trobes, pàg. 42, l. 9.
234 Spill, III, 1.ª, pàg. 108.
235 Consolàt, f. 75, l.
236 La *c* < *g* del verp amarĭcāre.
237 Trobes, pàg. 96, l. 10.

ASTROLEC (< astrolŏgus)

"Pero sius conexen, que vos com astrolech. Ab punts hi ab hores ab elles anau" [238]

CASTÍC [239]

"que es lo pus minue castich que a home se pot donar" [240]

EMBÀRC [241]

"en aquest fet de burriana veem nos gran embarch axi quels consells no podets aqui retenir" [242]

PROLECS (< prolŏgus)

"cercant mudant, fins als astrolechs, ab falsos prolechs" [243]

1.1.3. Supressió de geminacions

Nos referim a la simplificació ortogràfica de la *ll*, grafia arcaica que no respòn a la pronunciació actuàl i generàl de *l* simple.

Respecte a la *l* valenciana, diu Navarro Tomás: "*Se diferencia mucho de la* l *catalana, cuya articulación es esencialmente ápicodental... De todos modos la velarización de la* l *valenciana no parece alcanzar un grado tan marcado como en catalán... la* l *valenciana no deja de conservar en la pronunciación de S. (Sanchis Guarnér) el contacto ápico-alveolar. Tiene también este sonido la doble* l·l *en mol·le* [mól·lə], *espal·la* [əspál·la], *vel·lar* [vel·lár]; *en cambio la grafía culta* l·l *es pronunciada corrientemente por S. como una simple* l: *intel·ligent, il·lustre, vacil·lar, etc.*" [244]

Sanchis Guarnér reconéix la pronunciació de *l* simple en la dicció generàl valenciana: "*Convé molt també pronunciar amb* l *doble les paraules cultes amb la grafia* l·l, *com:*

---

238 Procés, f. 22, l. 13.
239 Postverbàl de castigar < castīgāre.
240 Vita, c. 170.
241 Postverbàl de embargar ll. vg. *imbarricare.
242 Aureum, pàg. 28, l. 30.
243 Spill, II, 2.ª, pàg. 59.
244 T. Navarro, ob. cit., pàgs. 134-135.

al·legar [**al·legár**] *vacil·lar* [**vasillár**] *pal·li* [**pál·lis**]
novel·la [**novęl·la**] *il·lustre* [**il·lustre**] *rebel·lió* [**rebellió**] [245]

Adonem-nos que diu concrétament "convé pronunciar", açò significa que no es pronuncia correntment, i estem una atra volta en el matéix cas: es absúrt escriure *l·l* quan la pronunciació es *l* simple.

També Badia Margarit ho diu: "*La verdad es que lo habitual en todo el dominio lingüístico es la simplificación de la* l·l *en* l, *contra lo cual lucha la gramática en condiciones desfavorables para conseguir por lo menos un éxito completo*". [246]

I, referint-se a l'ortografia, afig:

> "*la verdadera dificultad en la ortografía de esta consonante es la expresión de la geminada (l·l), porque, no existiendo prácticamente en el habla corriente, resulta imposible de fijar partiendo de la pronunciación, y obedece, en definitiva, a voces cultas que tienen* ll *en latín o griego.*" [247]

El *Diccionari Català-Valencià-Balear* fa els següents comentaris:

"*collació* [**kol·lasió**] *occ., val.*" i afig: "*Es molt freqüent la pronúncia vulgar amb* l *simple, per influència castellana*".

"*collateral* [**kol·lateràl**] *val.*", i continua: "*Vulgarment es pronúncia amb* l *simple, per influència castellana*". [248]

Es dir, totes estes opinions reconeixen que en la parla "vulgar" (pero entengàm esta paraula com deu entendre's: parla del poble, parla corrent, que es la que li interessa a la fonètica) la pronunciació de la *l* simple es la norma en la fonètica valenciana.

Veja's també, molt interessant, les transcripcions fonètiques que de les paraules "col·legi", "col·legial", "col·locació" i "col·locar", per eixemple, dona el *Diccionari Català-Valencià-Balear.*

El so de [ll] si que existíx, pero en casos com, per eixemple, els produits per fonètica sintàctica al quedar juntes dos *l* pertanyents a paraules distintes:

el legàl [**el·legál**]

i es el cas també de l'assimilació que es produíx en el grup TL d'algunes paraules i en alguns parlants (veja's 1.1.1.3. i 1.1.1.4.):

espatla [**espál·la**]

[245] Sanchis Guarnér, ob. cit., pàg. 87.
[246] Badia Margarit, *Gram. Cat.*, pàg. 89, primér volúm.
[247] Ibid., pàgs. 89-90.
[248] Alcover, C.V.B., v. 3, pàg. 271.

i també:

espala [**espál·la**].

On no existíx eixa geminació es en les paraules en les quals es vol reintroduir fonèticament la *ll* per etimologia, sense tindre present que u dels primers fenomens de l'evolució del llatí classic cap al vulgar i als dialectes o llengües romanços que hui es parlen, fon la simplificació de consonants dobles, fins l'extrém de podér trobar —ara— que un diccionari de llatí done entrada a una mateixa paraula pero de dos maneres, una en *ll* i l'atra en *l*. Tenim que la simplificació es molt antiga, i no seria cabàl volér conservar la *ll* quan no es pronuncia, i inclús, afirmar sa existència.

Per tant no pot apareixer com a grafia actuàl, perqué ha desaparegút el so que li corresponia (colocar, colocació, ilustrar, intelectuàl... totes les pronunciém en una *l* simple); la fonètica actuàl del valencià tan sols conéix, resumint, este so en casos de fonètica sintàctica, o també, en alguns llocs on el grup TL es conserva encara en procés d'assimilació, com ya hem dit.

En quant a considerar esta reducció de la geminada *ll* a *l* com a castellanisme o fenomen produít per influència castellana, creguem oportú —a mes de les anteriors i de la documentació— una cita d'Alarcos Llorach que diu: "*en el latín vulgar occidental las consonantes geminadas tendían a simplificarse y, por tanto, a confundirse con las simples correspondientes*". [249]

Acabém est apartàt en una cita de Josèp Nebót Perez: "*Tampoco se dobla nunca la* l *en valenciano, como se hace en catalán; no lo necesitamos, puesto que nuestra prosodia no tiene eles dobles*". [250]

Documentació de la supressió de l·l

La reducció del grup *ll* a *l* no es un fenomen molt generàl en els autors que hem estudiàt, no obstant es poden trobar alguns casos en els quals paraules que tenen *ll* etimològica apareixen escrites en *l* simple:

"car es stada molt solicita e ansiosa" (< sollĭcĭtum) [251]

[249] Emilio Alarcos Llorach, *Fonología Española,* pàgs. 122-123, Madrid, 1976.
[250] J. Nebót, ob. cit., pàg. 62.
[251] Vita, c. 18.

"per la gran solicitut que teniu" (< sollicitūdo) [252]
"Entrant sa clemencia dins lo pali" (< pallĭum) [253]

L'aparició de la grafia *ll* en una paraula pot ser:

a) Etimològica: quan eixe so ya es trobava en les paraules d'orige, gregues o llatines.

"Com lo apellant se deu presentar" (< appellāre) [254]
"Tu ets molt sollicita e ansiosa de les coses actiues" (< sollĭcĭtum) [255]
"feu ab aquell creedor collusio" (< collūsiōne) [256]

b) No etimològica: quan, a pesar de vindre de *l* simple, els autors, per una falsa etimologia, la posaven duplicada.

"veus açi los exellats fills de Eua" (< exiliare) [257]
"faen la sollemnitat de crida" (< solemnĭtāte) [258]
"la haueu feta spellunca de ladres" (< spelunca) [259]
"e ell ho te per veritat infallible" (< infalible) [260]

Hi ha atres paraules, la majoria, que duen les dos *l*:

"si... per alguna de les parts es allegat quels dits testimonis" (< allēgāre) [261]
"ben aposentades e dignament collocades" (< collŏcāre) [262]
"supplich ala excellencia vostra" (< excellentia) [263]

Els atres casos, etimologics o producte d'assimilació dels prefixos, generalment duen les dos eles.

De totes formes la degeminació en el llatí vulgar fon uniforme per als casos de CC, TT, PP, FF, i GG, seria l'única excepció la de la LL, en el cas que es conservara actualment en la fonètica valenciana, paréix

[252] Vita, c. 7.
[253] Ibid., c. 206.
[254] Consolàt, f. 17, l. 12 B.
[255] Vita, c. 122.
[256] Furs, f. 83v, l. 34.
[257] Vita, c. 11. Encara que la pronunciació podría ser [egzeļáţş].
[258] Consolàt, f. 19v, l. 18.
[259] Vita, c. 136.
[260] Ibid., c. 7.
[261] Consolàt, f. 16v, l. 43 B.
[262] Vita, c. 39.
[263] Tirant, c. 8.

llogic que si no s'ha mantengút, no es per pronunciació "castellana" com es vol, sinó per evolució normàl de la llengua. Es mes, no son sols els valencians els que han reduít el grup, perqué en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* es pot vore:

"Zo apela om lasmosna caridad" Hom. Org. 2
"Nos apela dolzament: Tornad-uos a mj" Hom. Org. 4 v
"FON.: ...; per influència castellana molts pronuncien *apelar*, amb l simple [əpəlá (or.); **apelár** (val.); əpẹlá (mall.)]". [264]

Desafortunàdament no es pot creure que en l'ortografia de les Homilies d'Organyà ya hi haguera "influència castellana".

1.2.1. La grafia CH

La reintroducció de la grafia CH per a la representació del so palatàl africàt sort [č] implica una reestructuració del sistema o sistemes ortografics existents per quant al matéix temps supòn la supressió de les grafies TX, i X, en funció d'eixe so.

QUADRO I

		REPRESENTACIÓ ORTOGRÀFICA	
		A. C. V. [265]	*N. P. F.* [266]
POSICIÓ	Iniciàl de paraula	chop	xop
	Interior de paraula — intervocàlica — darrere de consonant	racha puncha	ratxa punxa
	Finàl de paraula	maig desíg gavàig	maig desig gavatx

[264] Alcover, C.V.B., v. I, pàg. 759.
[265] Segóns les normes de la Secció de Llengua i Literatura de l'Acadèmia de Cultura Valenciana.
[266] Segóns les normes posteriors a les del Pare Fullana.

QUADRO II

		GRAFIES								
		Posterior a Fullana				*Actuàl*				
		TX	X[268]	IG	G	TX	X	CH	IG	G
POSICIÓ	Inicial de paraula	x[267]	x					x		
	Interior intervocàlica	x						x		
	Interior darrere de consonant		x					x		
	Final de paraula	x	x	x	x			(x)[269]	x	x

La CH substituíx a la TX i al valor africàt de la X. Vejàm en el QUADRO I alguns eixemples de l'us (a mes, per qüestió de método, incloem també el so [č] en posició final de paraula).

El sistema ortografic posterior al de Fullana presentava certes "interferències d'us" com es pot vore en el QUADRO II. La TX i la X (grafies que representaven el matéix so) podien apareixer en idèntica situació (en principi de paraula). Paregút es el cas de la posició final de paraula, ací el so [č] estava representàt per quatre grafies: TX, X, IG, G. Si be es cert que la derivació de IG i G era sempre sonora, mentres que la de TX i X es sorda; la situació al respecte no varia substancialment: abàns calia dependre quines eren les paraules que acabaven en TX, i X, i ara s'han de sabér quines son les que en derivar tenen CH, pero reduim dos formes: TX/X/IG/G > IG/G. L'atra situació, la distinta grafia —segóns posició— en interior de paraula, TX (entre vocals) i X (darrere de consonant) era mes complicada.

La nova proposta es basa, com hem dit, en regular l'us de la CH, i deixar la X per al so de [š] de "caixa, sorgíx, Xàtiva, etc."

Esta solució presenta les següents ventages:

— Elimina interferències d'us (¿per qué escriure TXECOSLOVAC i no TXIQUET?).

267 El signe indica que eixa grafia aparéix en la posició indicada.
268 No tractém ací de l'atre valor fonematic que te la *x*.
269 En esta posició la CH sona [k].

— Reduíx les possibilitats en posició final de paraula a dos: IG i G; veig, despàig, llig.

— Simplifica la normativa, perqué el so [č] sòlament te tres grafies clàrament i perfèctament delimitades: chiquét, puncha, lleig, mig.

— Es una grafia mes "internacionàl" que la TX (encara que açò no es cap de raó "llingüística"). La tenen: l'anglés, el castellà (en el matéix so); francés, italià, alemàny, galléc, portugués (en so distint).

— S'ha de procurar adequar, en lo possible, que el fonema /č/ tinga una grafia que funcione al maxim, la CH, deixant per a la X un sol valor fonematic també.

Els contres que podria supondre, o se li podrien alegar, son:

— L'eliminació d'una grafia, la TX, es fa a canvi de la introducció d'una atra, la CH; encara que el canvi està justificàt.

— La seua aparició en posició final de paraula en so distint, de [k]. Açò es una excepció i, si es vol, una concessió a la tradició; son els casos de pobles i llinages com Albuixéch, Alberic, Albiach, March, Broch...

Considerar la grafia CH, la seua reintroducció o escriptura, com a un "castellanisme" es un error, ya que supòn: un clar desconeiximent de qué es l'ortografia (igualment se la podria tachar d'anglicisme) i una falta de lectura de la lliteratura valenciana, tant la clàssica com la posterior, puix que com pot vore's en este trebàll, ya antígament s'usava la CH per a representar el so [č]. Cert es també que apareixen casos a on s'usa la TX en lloc de la CH.

Si fem un poc d'història, observarem que el so que actualment grafiém mijant la CH ya existia en l'época visigoda i així ho afirma Rafael Lapesa: "*La* c (l'oclusiva *c*, davant de *e, i*) *llegó a pronunciarse de modo semejante a* /ĉ/ (nuestra *ch*), *grado que ofrecía el romance en la España visigoda y que conservan el italiano, retorromano, rumano y picardo*".[270] Este matéix so fon conservàt pels araps i mossaraps:

> "*...los árabes entraron en contacto con los hispano-godos sometidos, tomaron de ellos la* /ĉ/ *con que articulaban lo que había sido* /ć/ *latina ante* /e/ *o* /i/. *Los árabes conservaron en las voces hispánicas este sonido, incluso después que los mozárabes alternaran las pronunciaciones* /ĉ/ *y* /ŝ/. *A esto se debe el predominio de* /ĉ/ *en las transcripciones árabes de voces romances*".[271]

270 Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, pàg. 82.
271 Ibid., pàg. 142.

La grafia CH es va introduir com a galicisme en el segle XI, per la influència dels escrits francesos contemporanis, puix representava este so palatàl africàt sort [č] que tenia el francés en aquéll temps, encara que eixa grafia, CH, ha evolucionàt al so de palatàl fricatíu sort [š]. [272]

La seua reintroducció permét la distinció clara en l'escriptura dels dos fonemes: el fonema /č/, representàt per la CH, i el fonema /š/, representàt per la X; i es important, necessària i justificada dins de la llengua valenciana per mantindre les seues peculiaritats fonètiques. I es que en valencià distinguim perfèctament entre la fricativa i l'africada (no obstant l'existència de la variant alofònica [š] del fonema /č/ en algunes comarques), conservant-se en certs casos en el català; i així ho diu Badia Margarit: "*La C (+ E, I) había adelantado su punto de articulación ya en latín vulgar, llegando a pronunciarse africada prepalatal y asibilada. 1) Esta primitiva africada sibilante* [s̈] *(como* ts*) se mantuvo largo tiempo en catalán medieval... 2) En la etapa primitiva africada y por el carácter algo palatal de la* s *catalana, la africada* [s̈] *(equivalente de la* 'ch' *castellana moderna): en catalán oriental este sonido se ha simplificado modernamente en la primitiva palatal* [š], *pero los dialectos occidentales conservan en muchos casos la africada anterior*". [273]

Documentació de la grafia CH

Com anem a vore en esta documentació, trobém en els escriptors de l'época clàssica numerosos casos de paraules que duen la grafia CH, esta alterna en X, TX, IX, Y, HI, IG, TCH, eixemples de les quals també en donarem.

La documentació està estructurada en vàries paraules i la seua constatació en els autors, mostrant les diverses grafies que poguera tindre la paraula i les variacions dels escriptors.

ANTORCHA

"antorcha gloriosa, feta de aquella... cera" [274]
"lesençeses antorches de la claredat de..." [275]

[272] Rafael Lapesa, ob. cit.: "La introducción de galicismos no había de cesar ya en toda la Edad Media... A los últimos años del XI corresponde la introducción de la grafía francesa *ch* para el fonema palatal africado sordo que hoy representamos así", pàgs. 171-172.
[273] Badia Margarit, *Gram. Hist. Cat.*, pàgs. 174-175.
[274] Vita, c. 34.
[275] Ibid., prolec.

"menjaren en lo mateix loch ab multitut de antorches" [276]
"Guiau me vos / ab lum de vostrantorxa" [277]

CHAPERIA

"ab robes de brocat e de chaperia" [278]
"De chaperies, quinquilleries qui les consent sa part ne sent" [279]
"gentil brodada, tota chapada de rojes flors" [280]

CHIC

"ni com de la closca, lo chic caragol" [281]
"veu lo tan chich e tan miserable" [282]
"vehent aquell chiquet e sabent" [283]
"mirant yo ara aquest chicquet e recordant me" [284]
"car trobar leu tan chichet que esta nit es nat" [285]
"en tan chica persona home verdader se mostraua" [286]
"en chiquea ni en granea e molt menys" [287]
"Ni pendria espant del chich espay" [288]
"se veu dauant lo leo ab linfant chich que portaua" [289]
"Agrans e chichs / y atots engeneral" [290]
"chich caganiu, sech, ronadiu" [291]
"Laltra cantava, lo chich mamava, tots s'adormiren" [292]
"amichs antichs, criats de chichs mal los volia" [293]
"chica mamant, una doncella, llet de cadella" [294]

[276] Tirant, c. 450.
[277] Trobes, pàg. 70, l. 8.
[278] Tirant, c. 430, també podem trobar "xaperia": "vestits de brocat o de xaperia" (c. 42).
[279] Spill, III, 1.ª, pàg. 88.
[280] Ibid., I, 4.ª, pàg. 31.
[281] Proces, pàg. 2, l. 10.
[282] Vita, I, c. 65.
[283] Ibid., I, c. 62.
[284] Ibid., I, c. 86.
[285] Ibid., I, c. 67.
[286] Ibid., I, c. 67.
[287] Ibid., I, c. 38.
[288] Roíç, O. C., pàg. 43, v. 340.
[289] Tirant, c. 38.
[290] Trobes, pàg. 82, l. 8.
[291] Spill, I, 4.ª, pàg. 35.
[292] Ibid., II, 2.ª, pàg. 62.
[293] Ibid., II, 2.ª, pàg. 57.
[294] Ibid., III, 1.ª, pàg. 112.

"grans e majors, chiques, menors" [295]
"feume contar qu'era chiqueta" [296]
"entre homens e fembres e xics" [297]

DESEMPACHAR

"Axi, desempachau i suplicau" [298]
"E, per lo desempachament de la dita casa" [299]
"podien matar aquest Lazer ab algun secret veri de aquells que sobtosament desempachen" [300]
"ab gran zel ha desempachada la justicia" [301]

EMPÀIG

"Y entrar sens empaig de dures geniues" [302]
"mirau clarament, sens nengun empaig, tots los amagatals de la terra" [303]

EMPACHAR

"Ni menys empacharnos de la sagrestia" [304]
"cuydau empachar la ordinacio diuina" [305]
"no empachen lo uiatge de la mia desigada libertat" [306]
"a un marchant, fonc empachat tots mos affes" [307]
"deuen dormir, e no tenir tan empachades, ni agreujades" [308]
"si la nau per lo dit empaxament havia a romanir en algun loch" [309]

---

[295] Ibid., pref., 3.ª, pàg. 6.
[296] Ibid., II, 3.ª, pàg. 64.
[297] Aureum, pàg. 31.
[298] Vita, c. 13, atres variants ortogràfiques son: "Sia de vostra merce desempaixar aquesta dona donant li lo que demana", (c. 24); "E, acabada la letra, desempaxaren lo correu", (c. 30).
[299] Ibid., prolec.
[300] Ibid., c. 131.
[301] Ibid., c. 18.
[302] Procés, f. 3, l. 13.
[303] Vita, c. 84.
[304] Procés, f. 11v, l. 25.
[305] Vita, c. 71.
[306] Roíç, O. C., III, 24.
[307] Spill, I, 2.ª, 19.
[308] Ibid., I, 4.ª, 35.
[309] Consolàt, f. 36, l. 31.

"sera noliejat si li ve condicio denpaxament" [310]
"no sen deuen empatxar ne creure per la paraula del senyor de la nau" [311]
"al senyor de la nau ne empatxament que es penyorat" [312]
"per empayment de senyor no gosava" [313]
"si lo senyor de la nau se temia de empahiment de senyoria" [314]

FLECHA

"tiraren una flecha" [315]
"e alli ab fleches balestes" [316]
"Ma derrochat / ferint mab mortal fletxa" [317]

MECHA

"O es de la metcha roin lo coto" [318]
"aquesta antorcha... ab aquella excellentissima metxa" [319]

NAUCHER

"volgues esser lo naucher y pilot" [320]
"deu fer iurar lo nauxer els paneses" [321]

REPROCHAR

"que nous podien reprochar" [322]
"e negu senyor del mon reprochar nols pot" [323]
"tals que negu reprotxar nols podia" [324]

---

[310] Consolàt, f. 36, l. 15.
[311] Ibid., f. 22v, l. 21.
[312] Ibid., f. 31, l. 37.
[313] Ibid., f. 36, l. 17.
[314] Ibid., f. 45, l. 4.
[315] Tirant, c. 67.
[316] Ibid., c. 96.
[317] Trobes, pàg. 9, l. 11.
[318] Procés, f. 9v, l. 28.
[319] Vita, c. 33.
[320] Ibid., prolec.
[321] Consolàt, f. 24, l. 33.
[322] Tirant, c. 59.
[323] Ibid., c. 68.
[324] Ibid., c. 51.

REPROCHE

"de tal raho vull esser desdit e reproche" [325]
"e sens reproche negu" [326]
"troben vençedors sens esser reproches" [327]

ATRES PARAULES

ARCHíU

"Archiu sagrat / hon reposa nou mesos" [328]

BACHELLÉR

"Mas ja sou entes, per tal bacheller que sab be del peix lleuar ne les ganyes" [329]

CARCHOFES

"los caps de les carxofes" [330]

CLOCHA

"E, entrant en la cambra per pendre la clocha" [331]

CHILLANT

"qui com ocells passen chillant" [332]

CHIULAR

"e sentien bramar los leons e chiular les serpents e adular los altres animals" [333]

[325] Roíç, O. C., pàg. 151, v. 70.
[326] Tirant, c. 58.
[327] Ibid., c. 56.
[328] Trobes, pàg. 54, l. 17.
[329] Procés, f. 14, l. 7.
[330] Tirant, c. 44.
[331] Vita, c. 62.
[332] Spill, Prefaci, 2.ª, pàg. 3.
[333] Vita, c. 84.

CHOP

"com canya vana popul, chop, albet, olm, vern é salcet" [334]

ESPACHAMENT

"ço que ell prestara sia a espatxament de la nau" [335]

MACHO

"Y a voltes li tira lo macho gran coç" [336]

PERCHA

"Estes en la percha estes hi penjat" [337]

PLANCHA

"e aquesta plancha redona" [338]

PORCHÉT

"car en lo porchet hon lo parre noy haura llit ni strado per a la Magestat sua" [339]

PUNCHAR

"ab una agulla te pots punchar lo paladar" [340]

TRINCHANT

"e cascu en son plat e ab son trinchant dauant cascu" [341]

[334] Spill, II, 3.ª, pàg. 75.
[335] Consolàt, f. 27v, l. 37, també tenim "espaxar": "deuen vendre de la lur mercaderia per espaxar e desembargar la nau" (f. 27v, l. 31).
[336] Procés, f. 23, l. 15.
[337] Ibid., f. 24, l. 28.
[338] Tirant, c. 45, i també "planxa": "una planxa de ferre redona" (c. 45).
[339] Vita, c. 38.
[340] Spill, II, 3.ª, pàg. 74.
[341] Tirant, c. 448.